

מאורעות ואדי סאליב

התנגשות אלימה בין מפגינים למשטרה בשכונת ואדי סאליב בחיפה הציתה שורת הפגנות והתפרעויות של עולים מצפון אפריקה בכל הארץ. הם מחו על קיפוח ואפליה. כל זרועות הממסד וגם רוב העיתונים גינו את המתפרעים והכחישו את האפליה. זו היתה תגובת יתר של ממסד מבוהל, שהחניק והשתיק מחאה חברתית לגיטימית.

הנרייט דהאן-כלב

ההקשר המקומי: בסוף שנות החמישים התגוררו בשכונה החיפה-נית ואדי סאליב חמישה-עשר אלף איש, מרביתם עולים מצפון אפריקה שבאו בגל העלייה הראשון. היתה זו שכונה ערבית שבתיה ניטשו ב-1948. רשויות הקליטה עודדו את העולים, רובם צעירים, להשתכן בה עוד בטרם נוצרה מצוקת הדיור שהולידה אחר כך את מדיניות האוהלים והמעברות. כשהחלו ההתפרעויות כבר חיו ה"עולים הוותיקים" שנים אחדות בתנאים מחפירים, בכל הקשור לשירותי היגיינה ותשתית. הצפיפות, תחזוקת הבתים הירודה והטחב גרמו לתחלואה גבוהה בקרב התושבים (על פי הקריטריונים של הרשויות המשכנות, התושבים לא היו זכאים לדיור חלופי, מאחר שגרו במבנים קבועים). שיעור אבטלה גבוה נרשם בקרב התושבים, וכן שיעור נשירה גבוה מבתי הספר.

בשכונה, שניצבה משני עברי כביש, היו בתי כנסת רבים, חנויות אחדות ובית קפה, וכן מועדון שבו התקיימו פעילויות פוליטיות של המפלגות. מפא"י החזיקה תא פעילים במקום ורק"ח נהגה, באופן מזדמן, להקרין סרטים בעלי מסרים קומוניסטיים במועדון. בשכונה פעל גם ארגון של עולי צפון אפריקה, בראשות המנהיג המקומי, דוד בן-הרוש. בן-הרוש, שדעתו לא היתה נוחה זמן רב מיחסה הנצלני של מפא"י אל העולים, החליט לקראת מערכת הבחירות לכנסת הרביעית, שתוכננה לסוף 1959, לפרוש מארגון עולי צפון אפריקה ולהקים את התאחדות עולי צפון אפריקה ולרוץ לכנסת ברשימה נפרדת. המצע כבר היה קיים והופיעו בו העיקרים הבאים: א. להגן על העולים מצפון אפריקה; ב. לחסל את האפליה העדתית; ג. לסייע למובטלים ולסובלים ממצוקת הדיור והפרנסה. כל זה התרחש בחיפה, שכונתה "האדומה" בשל הגוון הסוציאליסטי שדבק בה ובשל שליטתה של מפא"י בפועלי הנמל.

הגברת הפעילות העדתית הושפעה בין היתר מהנתונים הסביבתיים. ואדי סאליב גבלה בשכונת הדר יוסף, שהראתה סימני גשוג כלכלי. רוב תושבי הדר יוסף היו ילידי הארץ ממוצא אירופי ובני המעמד הבינוני. תושבי ואדי סאליב, שנחשפו למצוקה מתמשכת מאז בואם לישראל, הבחינו בתנאי חייהם המשופרים של שכניהם וחשו כי הם מופלים לרעה.

ההתפרצות: ב-8.7.1959, בשעה עשר בערב, בבית הקפה המקומי בשכונת ואדי סאליב שבחיפה, נפצע יעקב אלקריף מיריות שוטר¹. אלקריף היה תושב השכונה ונודע כשתיין. מיד נקהלו כמאתיים איש, ובחמת זעם רגמו באבנים את מכונת המשטרה שחנתה במקום. השוטרים הלכודים ירו באוויר ומפקד משטרת חיפה, רב-פקד יוסף נחמיאס, הוזעק לשכונה. במשך שעות ארוכות הוא ניסה להרגיע את התושבים, שקראו בזעם: "רצחתם אחד משלנו...". למחרת, משעה שבע בבוקר נרשמה תסיסה בשכונה. כרוזים, שחלקם נחתמו בידי דוד בן-הרוש, קראו לאנשים להפגין. שלטי ההפגנה הכריזו: "האם דמנו הפקר?", "אפליה של הצפון אפריקאים", "במרוקו קראו לנו יהודים, כאן קוראים לנו מרוקאים" ו"לחם, עבודה". דגל המדינה הונף, כשהוא מוכתם בדם. המפגינים, שצעדו לעבר תחנת המשטרה, ביקשו אישור כניסה לבית החולים רוטשילד, כדי לוודא כי גירסת המשטרה שאלקריף לא מת אלא רק נפצע – נכונה. הם קיבלו את האישור הנדרש, וכעשרה אנשים אכן נכנסו לבית החולים. אולם, בשעה אחת-עשרה לפני הצהריים, דווקא כשהיה נדמה שהמשטרה הצליחה להרגיע את הרוחות והציבור מתחיל להתפור, התחוללה התלקחות ספונטנית. מהומות אלימות פרצו בשכונת הדר יוסף הסמוכה לוואדי. הצתות, פגיעות ונזקים לרכוש נגרמו ברחובות הרצל, סירקין, סוקולוב, יחיאל ושפירא. המפגינים פרצו לחנויות, ניפצו חלונות ראוה והציתו רכוש, בין השאר גם את מכונתו של מנהל הסניף המקומי של בנק לאומי. מועדון מפא"י ומועצת הפועלים הושחתו ונהרסו, אך לא כן מועדוני חרות ואחדות העבודה ששכנו בסמוך.

המשטרה התקשתה להרגיע את הרוחות, אך קיבלה הוראה ישירה מראש הממשלה לנקוט את כל האמצעים הדרושים לבלמת ההתפרעויות. ההתפרעויות שכבו באותו יום רק בשעה שמונה וחצי בערב. בעת דיכוי ההתפרעויות נפצעו חמישה-עשר שוטרים, מכוניות משטרה ניזוקו, שלושים וארבעה מתפרעים נעצרו והוגשו 60 תלונות. הנזקים נאמדו ב-25 אלף ל"י. המהומות פשטו ליישובים אחרים, ומיום המחרת, מדי שבוע במשך חודשים אחדים, התפרסמו דיווחים על התפרעויות אלימות.

'מצפן', עורך עודד פילבסקי, גיליון 1,
הוצאה חר'פעמית, 21.11.62.

ולמודים מקצועיים. בבאר־שבע מופעלת באופן ניסיוני תוכנית מיון תלמידים לכיתות, לפי הישגיהם. השינויים נועדו, לדברי שר החינוך, להתמודד עם הגידול המהיר בביקוש לחינוך תיכוני, מבלי לפגוע ברמת בחינות הבגרות. א. בן־אברהם מתריע במערכה מפני השינוי, אולם מודה כי הוא מבטא "מהפכה בפסיכოזה שקבעה כל השנים שהורים רבים, בעיקר יוצאי ארצות האיסלאם, אינם מתאמצים להקנות לבניהם חינוך על־יסודי מחמת היעדר מסורת כזו בארצות מוצאם, וכן מחמת להיטותם להוציא את בניהם בגיל צעיר אל שוק העבודה".¹⁸ אל איתחאב מדווח על כוונה לגרש את בני השבט הבדווי אל הואשלי מאדמותיהם שעל יד דימונה. כעבור חודש יגרשו אנשי הממשל הצבאי שבע מאות וחמישים מבני השבט באישון לילה ויהרסו את בתיהם. 5,000 דונם יופקעו ועוד 3,000 יימסרו לחסן אבו רביע, בדווי המקורב לממשל הצבאי.²¹ מתחילים בבניית כפר חדש, בית נקופה, על אדמות הכפר בית נקובה שעל יד אבו ע'וש, שבו גרו תושבי הכפר החדש עד עתה.

+ דיבה להשכיב, קומדיה על זוג ישראלי צעיר המחפש דירה בעיר. < נוסד "מחברות לשירה", בית הוצאה לשירה מודרניסטית, בעריכת דן צלקה. מוציא לאור ארבעה קובצי שירה, של אמיר גלבע, נתן זך, דליה רביקוביץ וישראל פנקס. < בצורת מתקיים קונגרס הפלאחים הערבים.

אוקטובר 15 < עשרות פצועים בתגרות בין יהודים לערבים בראשון לציון, לאחר ששני פועלים ערבים מתחילים עם בחורה יהודייה ברחוב. 16 < בן־גוריון דוחה, במאמר בדבב, דרישות למנות שר לענייני מיזוג גלויות. מודה כי זו הבעיה המרכזית והכאובה ביותר, אבל אי־אפשר לפותרה באמצעות מינוי שר מעדה מסוימת או משרד מיוחד, כי זו "בעיית המדינה כולה".

+ שלמה כהן־צידון מוחה במערכה על העיוורון לתרבות הערבית: לא מושמעת מוסיקה ערבית ברדיו, אין ביקורות על סופרים ערבים בעיתונות, אין סרטים ערביים ואין התייחסות לזמרות ערביות. העיוורון נובע מתסביך נחיתות בפני המערב, ומחשש כי עיסוק בתרבות ערבית יגרע מה"אירופיות" של אנשי התרבות בישראל.

נובמבר 2 < בג"ץ מחליט לתת לג'מאל מוסא, חבר הוועד המרכזי של מק"י, אזרחות אוטומטית, ומורה למשרד הפנים להנפיק לו דרכון. 13 < הכנסת מחליטה כי הפליטים הפלסטינים לא יחזרו לישראל, וכי פתרון בעייתם מוטל על מדינות ערב. 21 < גיליון ראשון של מצפן, כתב־עת של חברי מק"י לשעבר, שסולקו מהמפלגה עקב דרישתם לפתוח במה לוויכוח ולדיון פנימי. ארגון מצפן יתנתק מהאוריינטציה הסובייטית של מק"י וינסה למצוא דרך ישראלית לסוציאליזם, בשילוב מאבק לזכויות לאומיות לשני העמים בישראל. בראשית פעולתו ימתח ביקורת חריפה על ההסתדרות וינסה לשתף פעולה עם ועדי פעולה במפעלים. השאלה המעמדית מוצגת בלשון עכשווית: "ברגעים כאלה קם אותו ארכי פטפטן, אותו עסקן מפא"י אשר ספק אם עבד ממש יום בחייו, אותו יצור שאפו סולד מריח של בגדי עבודה, אותו אפס שהנהגת מפא"י החליטה למנותו לתפקיד של מזכיר איגוד פועלי התעשייה...".

+ אליעזר ברגמן כותב בכתב־העת הסעב כי ההקצבות למשפחות מרובות ילדים אינן משרתות את מטרות עידוד הילודה וסיוע לילדים: "המרצת ילודה צריכה להתכוון לא רק לכמות אלא גם לאיכות. ההיגיון דורש שהמשפחות היכולות לתת לילדים גם מתרבותן וגם מכספן הן שצריכות להרבות בילדים. לכן יש לשלול תמיכה ממשפחות היולדות מעבר ליכולתן ולהימנע מלתמוך בתענוגותיו הפרימיטיביים של האב".

דצמבר 4 < מופץ חוזר בקרב ועדי המושבים: החלה לפעול ועדה משותפת לכל הזרמים ההתיישבותיים, לצורך מלחמה ב"נענע העבודה הזרה" (העסקת שכירים ערבים). הוועדים מתבקשים לסייע לפעולת הוועדה, המתכוונת לפעול חוקית נגד עבודה זרה (באמצעות סעיף בחוק שירות התעסוקה האוסר להעסיק אדם שמחוץ ליישוב, במקום שבו שוררת אבטלה). 18 < בג"ץ מבטל את האיסור על הקרנת הסרט צמיל, שבו נראים אנשי משטרה תוקפים נשים מכפר צמיל.

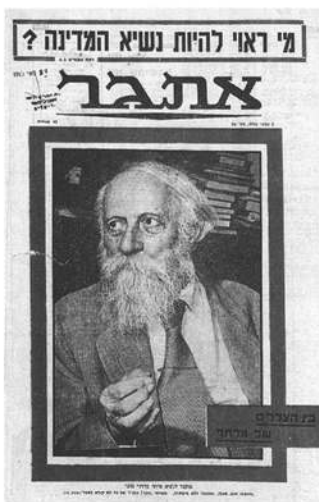
"מהומות חיפה", תצלום מהפגנה בוואדי סאליב, שער 'העולם הזה', 15.7.59.

ציוני והפרוטקציוניזם שימשו כמנגנונים מוסתים בעימותים פוליטיים. משמעות הדבר היתה שהנגישות למוקדי כוח וההשתתפות בחלוקת הנכסים הפוליטיים היו פתוחות לאלה שהיטיבו ליצור קשרים מתאימים. תשומת הלב הפוליטית התרכזה, החל ב-1954, במאבקי העוצמה חסרי התקדים שהתחוללו בראש הפירמידה השלטונית והתמקדו ב"פרשת לבון".

במציאות זו, כשהם רחוקים ממוקדי הכוח וחסרים נגישות ללב של השלטון, התרכזו רוב העולים מארצות ערב בכיסי עוני ברחבי הארץ. ממדיו ומאפייניו העדתיים של העוני לא היו ברורים באותה תקופה, שכן

על רקע זה קמה המחאה וההתארגנות הפוליטית הכלכלית-חברתית. כפי שמעיד המצע של התאחדות עולי צפון אפריקה, מצבם הכלכלי-חברתי קושר על-ידם למוצאם הערתי.

ההקשר הלאומי: ישראל שאחרי מלחמת סיני התחזקה והתבססה מבחינה ביטחונית, פוליטית וכלכלית. הדבר השפיע על מדיניות הפנים והרווחה, על המבנה החברתי ועל היחסים הדמוגרפיים. היסודות האידיאולוגיים שהטביעו תנועת העבודה ומפלגת השלטון בתקופת היישוב התחזקו ופעלו ביתר שאת במערכת הפוליטית. המפתח המפלגתי, הסטטוס קוו בנושאים מעוררי מחלוקת, הסחר-מכר הקואלי-

'מי ראוי להיות נשיא המדינה?', מרטין בובר על שער 'אתגר', גיליון 56, 2.5.63.

1962 בתגובה לדברי נשיא המועצה לביקורת סרטים ומחזות, שאמר כי צפייתו בסרט הזכירה לו את תקיפות אנשי האס"א את היהודים, מביע בית המשפט תמיהה: "איך אדם משכיל מוציא מפיו השוואה עצובה כזו".
+ רואים אור: שיבי חשבון, מאת יונתן רטוש; מות הזקן, קובץ סיפורים של א.ב. יהושע; בובות המים, מאת יוסף בר יוסף. המחזה מעגל הגיב הקונקז, של ברטולד ברכט, מוצג בתיאטרון חיפה.

1963 ינואר 2 < תופיק טובי דורש מהכנסת להפסיק את הפקעת שטחי אום אל פחם. לדבריו, מ־140 אלף הדונם שעובדו תושבי הכפר, נשאר רק 15 אלף, ומתוכם, כשני שלישים הוכרוזו שטח צבאי סגור, כחלק מתוכנית לבניית מושב בסביבה ולייחוד ואדי עארה. < 4 סימפוזיון של הירחון ניו־אוטלוק, בהוצאת אנשי מפ"ם וצעירים מהמפלגה הליברלית, בנושא "דרכים חדשות לשלום" נערך בתל־אביב ובנצרת, בהשתתפות אנשי שמאל ופעילי שלום מחו"ל. וג'וד בן, איש מפלגת הלייבור הבריטית, מציע בנאום אוהד לישראל כי תקלוט פליטים במקביל לקליטת העלייה, בשיעור שלא ישנה את היחס הכמותי בין ערבים ליהודים במדינה. בנאום בכנסת מתייחס דוד בן־גוריון לסימפוזיון בביטול ומציין, כי מארגניו לא טרחו להזמין שום אישיות מארצות ערב. בעיתונות מופיעים דיווחים מלגלים ומובע זעם על הזמנת האישים מחו"ל. < 11 "עוז לתמורה בטרם פורענות", מאמר של יצחק בן־אהרן, מתפרסם בלמרחב, שנה לאחר שהתפטר מתפקיד שר התחבורה ופרש מהממשלה ומתפקידים רשמיים במפלגה, בעקבות הפיחות הגדול ב־1962. בן־אהרן קורא להקמת "פדרציה סוציאליסטית של מפלגות הפועלים הציוניות". מתריע מפני התנוונות מפלגות הפועלים, מפני הידלדלות המאבק הרעיוני וכניעה לשיקולים פוליטיים קואליציוניים, ומפני הגברת הלגיטימיות של חרות והצבעת פועלים למפלגות "בעל־ביתיות". < אל איתנחב מדווח על תוכנית להעברת תשעת אלפים ערבים מבתיים באזור שפרעם. < בקשתם של אנשי תנועת אל ארד' להוציא לאור עיתון נדחית. < 12 העדה החרדית חונכת בתי מגורים חדשים בירושלים, שנבנו מחוץ למאה שערים, סמוך לכיכר השבת. הבתים נבנו בכספי חסידי סאטמר בניו־יורק. < 19 כינוס באל בענה נגד הפקעת אדמות של הכפרים דיר אל אסד ונחף, לצורך הקמת כרמיאל. המושל מכריז על האזור כשטח צבאי סגור, ומאות שוטרים חוסמים את הכניסות לכפר. קול ישראל: "נמנע 'מרד' בגליל". שמעון פרס בכנסת: "אני יודע את מטרותיה של המפלגה הקומוניסטית... הכנס נועד ליצור אווירה עוינת למדינה, ללבות יצרים, להסית את תושבי הכפרים". < 20 ועידת תנועת החרות מחליטה לארגן את חברה בהסתדרות הכללית במסגרת סיעה שתייצג אותם, תכלת־לבן.

+ פונדק הברונות, של נתן אלתרמן, בקאמרי. < מעגל הגיב הקונקז בתיאטרון חיפה. ערב שירה בחיפה עם המשורר עסאם אל עבאסי. < אמנים נרשמים בחברה לפיתוח יפו לקבלת מבנים בשטח הגדול, שהוא אזור עוני צפוף ומרכז זנות וסמים. העירייה מתכננת להפוך את השטח לאזור בידור ואמנות, תוך ניצול "האווירה המזרחית" שלו. כל בית שנעזב – נסגר, כדי שלא ייתפס בידי דיירים חדשים. אדריכלים מגישים תוכניות לבנייה מחדש של השטח: מונמארטר והרובע הלטיני מזכרים כמקורות השראה.

פברואר 3 < אספה ראשונה של המועצה למלחמה במיסיון. בין ההצעות למאבק במיסיון שבתל־אביב–יפו: לפרסם ברבים שמות משפחות ששלחו ילדיהן למיסיון, ולהוקיע במיוחד את ממלאי התפקידים הציבוריים מביניהן העושים זאת "מתוך סנוביזם". יצחק מאיר לוי, ח"כ של אגו"י, בכנסת: "הנה כאן, לנגד עינינו, בחוצות מדינת ישראל הריבונית, חוטפים יומיום בנים ובנות, מובילים אותם לשמד – ושותקים!" < 13 פרופסורים מהאוניברסיטה העברית בירושלים חותמים על גילוי דעת נגד הממשל הצבאי. < 16 משרד הפנים מורה להקפיא את הפעולות להקמת נס־עמים, יישוב בגליל שנועד לאכלס נוצרים משוייץ ומהולנד, בטענה שמדובר בפעילות מיסיונרית. יוזמי היישוב מכחישים בתוקף. < 17 פעילות ציבורית קולנית למען ביטול הממשל הצבאי, לקראת ההצבעה על כך בכנסת. פעילי הוועד היהודי־ערבי לביטול הממשל מסמנים בלילה סימני איקס שחורים על בניינים, וחניכי השומר הצעיר מרססים סיממאות על קירות

הרשויות המטפלות ראו בו עניין זמני, שיחלוף עם השלמת תהליך הקליטה של העולים. התפרצויות המחאה האלימות בשכונת ואדי סאליב בחיפה היו בבחינת תגובה להתנכרות ולהזנחה מתמשכות אלה מצד השלטונות.

התגובות

בחודש שאחרי ההתפרצות הראשונה הוצתו לשכות הסעד והעבודה במגדל העמק ובבאר-שבע, והיו איומים על עובדיהם. המתפרעים נעצרו עד למשפטם. בירושלים יעצה המשטרה, בעוד מועד, למארגני הפגנת תמיכה של תושבי מוסררה לוותר עליה לטובת "הסדר הציבורי". הם נענו. בחודשים שלאחר ההתפרצות בוואדי סאליב שבה המשטרה וקיבלה הוראות נחרצות, ישירות מראש הממשלה ומשר המשטרה, לדכא ללא פשרות ובכל האמצעים את ניסיונות ההתפרעות.

מאמצי המשטרה התרכזו בוואדי סאליב, והמטרה היתה למנוע מראש התארגנויות להפגנות. המשטרה פעלה בשיטת "הפרד ומשול", כך שהמנהיגים המקומיים, דוד בן-הרוש, יוסף שם-טוב ואבנר ממן, התקשו ליצור קשר ביניהם. היא הפיצה שמועות, כי הם חושדים זה בזה בשיתוף פעולה עם המשטרה, דבר שאף הביא להצתת ביתו של בבא סידי (דדון), מהמעורבים בהתפרעויות. בוואדי נערכו מעצרי מנע. המשטרה פרצה, ללא צו, לביתו של ממן, וערכה בו חיפוש בטענה לחשד של קשירת קשר. שלושה שערכו מגבית לטובת עצורי הוואדי נעצרו לחקירה.

במקביל פתחו השלטון המרכזי ומפלגת השלטון בהפגנת כוח, באמצעים גלויים וסמויים. כינוס תעמולתי של מפא"י, שתוכנן להתקיים במועדון בשכונת הדר יוסף, נדחה עקב ההתפרעויות. ואולם, הוא התקיים לאחר זמן-מה, בשמירה צמודה של "פלוגות הפועל", סדרני מפלגת מפא"י, שהחזיקו מוטות, אלות ואגרופנים. "פלוגות הפועל" היו פעילי מפלגה בראשותו של יוסף אלמוגי, חיפני שכבר הוכיח את כוחו בעבר בגיוס פועלי נמל חיפה לתמיכה במפא"י. בכינוס זה נאם רמטכ"ל הניצחון במלחמת סיני, משה דיין, שאך ימים ספורים קודם לכן ביקר במפתיע, עם דוד בן-גוריון, בוואדי סאליב. בעיתון האבץ (6.9.1959), התפרסמה ידיעה, כי נציג מפא"י בחיפה ניסה לשחד בסתר את בן-הרוש כדי שיוותר על תמיכתו במפלגת חרות בבחירות. ראש העירייה, אבא חושי, תבע חקירה ומיצוי הדין עם בן-הרוש, שלטענתו היה "היד המארגנת", שחתרה זה חודשים להפרת הסדר הציבורי.

בעיתונות התפרסמו גינויים של "החוליגנים המעוניינים להסית ולזרות פירוד בעם". האבץ (5.8.1959) סיפר כי "אלמנטים פיליטים" עומדים מאחורי ההתפרעויות. **בידיעות** אכתבוננת (19.8.1959) ראיין "מרוקאי מצליח", חבר מושב, שהביע תמיחה על טענות האפליה וגינה את המתפרעים. המרואיין הסביר גם כי "מי שרוצה, מצליח; אני עשיתי זאת". חביב כנען פרסם **בידיעות** אכתבוננת סדרת כתבות תחקיר על "סירי הלחץ של ישראל", בתוספת תמונות של עוני ומצוקה ביישובים ובשכונות המאוכלסות מזרחים. **העולם הזה**, שנחשב בעת ההיא "עיתון צהוב", היה

היחיד שנקט עמדה אוהדת כלפי המתפרעים והקדיש את אחד מגיליונותיו לראיון בלעדי עם בן-הרוש.

בכנסת התנהל ויכוח על שאלות שונות, כגון "האם יש אפליה?" "האם היה שימוש מוגזם בכוח?" "האם היו אגרופנים לפלוגות הפועל?" ו"האם יש למנות ועדת חקירה?" אולם כל הדוברים ללא יוצא מן הכלל וביניהם חבר הכנסת ישראל ישעיהו התימני ושר המשטרה בכור שטרית, ה"ספרדי הטהור", גינו את "החוליגנים". מאמץ גדול במיוחד השקיעו השלטונות בדחייה תקיפה, בטשטוש ובהכחשה של קיום בעיה עדתית ואפליית העולים מצפון אפריקה. משרד הסעד הכריז על מתן קיצבאות ילדים למשפחות מרובות ילדים (הראשון שקיבל את הקיצבה היה שר הסעד עצמו) וכן על קיום קייטנה מיוחדת לילדי הוואדי.

לאחר שהשופט שטרקמן הכריז כי "כל מי שיבוא אלי ויכריז שהוא מרוקאי יקבל עונש כפול", דרש עורך דינו של בן-הרוש לפסול אותה כשופטת בתיק נאשמי הוואדי. הדרישה נדחתה, אך לבסוף נקבע כי לצדה של שטרקמן ישבו בדין שני שופטים נוספים. המשפט התנהל בין אוגוסט לנובמבר 1959. בן-הרוש הורשע ונידון לשנתיים. בערכאת הערעור קוצר עונשו לעשרה חודשי מאסר. הוא ביקש להשתחרר לצורך הצגת רשימה עצמאית במערכת הבחירות, אך בקשתו נדחתה והוא ניהל את המערכה מן הכלא. רשימתו לא עברה את אחוז החסימה. ממן אף הוא הורשע ונידון לשישה חודשים, אך זוכה לאחר ערעור. לדוד סבג נפסק עונש של מאסר על תנאי. כעבור זמן-מה נודע כי בן-הרוש קיבל זיכיון לפתיחת קיוסק וחבריו זכו לסיוע בדיוור. גם הצעת הסיוע בדיוור ובתעסוקה וגם העובדה שבן-הרוש וחבריו קיבלו את ההצעה מעידות על מצוקתם של מנהיגי המאבק. מצוקה זו נוצלה על ידי הממסד ולימים הפכה לשיטה. כל אימת שהתחוללו התפרצויות על רקע של אפליה וקיפוח ניסה הממסד, ובדרך כלל אף הצליח, להשתין על ידי פיתויים והטבות למנהיגים.

קצת לפני תחילת המשפט (ב-19.7.1959), מינתה הכנסת ועדת חקירה, לבקשתו של ראש הממשלה. הוועדה מנתה חמישה חברים, בראשות השופט משה עציוני, ונכללו בה גם הסוציולוג ש.ג. אייזנשטדט, הרב הראשי לרמלה יצחק אבו-חצירא, ע"ד רם סלומון וח"כ יעקב קלינוב. את פעולת הוועדה ליוו התפרצויות המחאה, שטרם שככו. היא התבקשה לחקור: א. כיצד ובאילו נסיבות פעלה המשטרה בהתפרעויות ואדי סאליב? ב. מה הניע את הציבור ליטול חלק בהתפרעויות? ג. האם היתה יד מארגנת? הוועדה ראינה ארבעים ושישה עדים ופרסמה את מסקני-היה לאחר כעשרים יום, ב-10.8.1959. מסקנותיה היו סתמיות וקבעו: א. המשטרה פעלה בצורה שנועדה להעניש את המתפרעים; ב. ההתארגנות הונעה על ידי הסתה; ג. ואדי סאליב הוא אות אזעקה למעצבי המדיניות. ב-22.7.1959 הכחיש ראש הוועדה את ההאשמות שפורסמו בעיתונות כי הוועדה פעלה מתוך נטיות פרו-מפא"יות ונאמנות מפלגתית.

כל זרועות הממסד – הממשלה, ובתוכה משרדי הסעד והרווחה, הכנסת, המשטרה, בית המשפט, ועדת החקירה ואף העיתונות כמייצגת,

'הנסיכה האמריקאית', מחזה מאת נסים אלוני ובבימויו. עטיפת תקליט לפס קול ההצגה בתיאטרון עונות, סטודיו ב. חובב.

וכבישים. המשטרה, שהתכוננה לפעילות, עוצרת יותר ממאה נערים. ¹⁸ ס. יזהר כותב בדבר על נחיצות הממשל הצבאי ומבקר את צביעות המתנגדים, היושבים בעצמם על אדמות ערבים. ²⁰ הכנסת דוחה ברוב של קול אחד את ההצעה לביטול הממשל הצבאי. בשעת ההצבעה נערכת הפגנה גדולה בירושלים. שני סטודנטים ערבים המפיצים כרוז ובו ביקורת על חברי הכנסת הערבים מטעם מפא"י וקריקטורה של בן-גוריון, נעצרים. הם יואשמו בהסתה. ²¹ "סיפור חרבת יזהר", התקפה של בועז עברון באתגר על ס. יזהר בעקבות הצבעת יזהר בכנסת נגד ביטול הממשל הצבאי: "ההתעללות והרצח שהיו במדינה הזאת מאז קמה מחוירים לעומת שחור הפשע שלך ושל דומיך. אתם המלבינים את השחור, אתם הנותנים לפושעים את כסות פניהם, את הצידוק המוסרי להמשכת רשתתם, אתם המשמשים פה לאמתלותיהם הצבועות, אתם הגורמים לכך שהגבולות בין מושגי הטוב והרע ייטשטשו, ועל ידי כך נושא הרע את פניו בחוצפה, והקרקע הוכשרה לניצחוננו הגמור". ²² בג"ץ מחייב את שר הפנים להכיר בנישואי יהודי ונוצרייה בקפריסין. מאמצים לפשרה בין מפא"י למכד"ל בנושא. ²⁶ מסיבת עיתונאים של הוועד לפירוז גרעיני מייסודם של ישעיהו ליבוביץ, יהושע בריהלל ואליעזר ליבנה. שניים מאנשי הוועד חברים לשעבר בוועדה הממשלתית לאנרגיה אטומית. הוועד מחליט להגביר את פעילותו, בעקבות הצהרת שמעון פרס כי חשוב שישראל תהיה הראשונה באזור שתפתח נשק גרעיני. < הוועד למען אדמות אל שאע"ז שולח מכתב לאו"ם ומבקש לחקור את מצב הערבים בישראל. > + היסטוריה בגרוב, תוכנית סאטירית של דן אלמגור במועדון התיאטרון בחיפה: כיצד יופיעו אישי ההווה של הפוליטיקה הישראלית באנציקלופדיות של העתיד. < "איך לעשות מה", מאמר מערכת במצפן על הרגע המהפכני שהוחמץ ב-1948, על הייאוש מאז בחוגי השמאל ("צריך לעשות משהו") ועל הצורך בארגון מהפכני חדש. > הצגת בכורה של תיאטרון עונות שמקימים יוסי בנאי ואבנר חזקיהו, שפרשו מהבימה. מציגים את הנסיכה האמריקאית של נסים אלוני: מחזה על מלך גולה באמריקה ובנו שמנסה, נגד רצונו, להפוך את סיפור חייו לסרט. מרדכי בראון מבהיר במשא את סירובו של אלוני להסביר את המחזה: "אלוני אינו מבקש לייצג על הבמה רעיון או מחשבה שניתן היה בעצם לייצגם גם בדרכים אחרות. הוא מבקש ליצור על הבמה את הדברים כשהם לעצמם, דברים שכל קיומם אך ורק בתוך אותו סוגר מסנוור של אור הזרקורים". < תקליט חדש של שלישיית גשר הירקון: אהבה באשונה. > ערבי ספרות בנצרת עם המשוררים מחמוד דרוויש וסליבא ח'מיס.

מארס ² שני סוכני מוסד, יוסף בן-גל ואוטו יוקליק, נעצרים בשווייץ, לאחר שאיימו על משפחות מדענים גרמנים שעבדו במצרים. ⁶ הכנסת מאשרת את החלטת הממשלה להקים טלוויזיה חינוכית. ²⁰ האופוזיציה תוקפת בכנסת את בן-גוריון על מדיניותו הסלחנית כלפי גרמניה, על רקע השתתפותם של מדענים גרמנים בתעשיית הנשק המצרית. ²⁵ איסר הראל, הממונה על שירותי הביטחון, מתפטר לאחר שבן-גוריון הורה להפסיק את פעילות המוסד, ביוזמת הראל, להתרעת מדענים גרמנים מלעבוד במצרים (שיגור מעטפות נפץ, איומים וחטיפות). ²⁶ הוועד הפועל הציוני מחליט על צירוף נציג חרות להנהלת הסוכנות. ²⁷ מופיע גיליון ראשון של ציפור הנפש, עיתון סאטירי בעריכת דן בן-אמוץ, חיים חפר, בועז עברון ועמוס קינן. מצורף לידיעות אחרונות.

+ תערוכה של ציונה שמשי מוצגת בתל-אביב. < אף מלה למורגנשטיין, סרט ישראלי על פי מחזה של אפרים קישון: שלושה סטודנטים מנסים לגנוב שאלוני מבחן מהפרופסור. > מנחם רזנר כותב בבשער על תמורות במבנה הכלכלי בישראל, על רקע התפתחות הקפיטליזם העולמי: נסיגת המשק ההסתדרותי והופעת שכבת מנהלים מקצועית, שאנשיה יכולים לעבור ללא קושי ממפעל הסתדרותי לפרטי, כחלק מתהליך של האחדת האליטות בישראל. < הוא נביא, מערכונים על מין ומוסר בביצוע אריק לביא וששיק שני. > תקליט חדש של אסתר רייכשטאט (עופרים): הין לילות.

אפריל ¹⁷ לאחר ויכוח סוער קוראת ועידת מפ"ם הרביעית לאיחוד עם אחדות העבודה, שיכין את הקרקע גם לאיחוד עם מפא"י. בין נושאי המחלוקת: האם לאחר השתלטות בן-גוריון, דיין ופרס, מפא"י עודנה מפלגת פועלים סוציאליסטית.

לפחות חלקית, את עמדת הציבור – גינו בחריפות את מתפרעי "מאורעות ואדי סאליב" – שמו של האירוע במסמכים הרשמיים – והכחישו בכל מאורם את אפליית הצפון אפריקנים. אף יהדות התפרצות הצטרפה למקהלת המגנים. רשויות השלטון אמנם השמיעו כמה הכרזות על הצורך להתמודד עם מצוקותיהן של "האוכלוסיות הצפון אפריקניות" במדינה. ואולם, בתוך חודשים ספורים, כששככה פרשה ואדי סאליב, הושתקה הבעיה (עד להתפרצות הבאה, שסומנה בהופעת תנועת "הפנתרים השחורים" בזירה הציבורית, בשנות השבעים).

עוצמת התגובות לפרשת ואדי סאליב לא תאמה את היקף גילויי האלימות, שהיו מוגבלים גם לדעת הרשויות. הפער בין היקפם המצומצם יחסית של האירועים לבין עוצמת התגובות, מעורר שאלות באשר למשמעות הפרשה והשלכותיה. תגובות הרשויות התנקזו למוקד פעולה אחד – הגבלה ופיקוח על חופש הביטוי וההתארגנות. התגובות הזדהות כלפי הפגנות "הפנתרים השחורים", 12 שנה לאחר אירועי ואדי סאליב, מלמדות כי הגבלות ופיקוח אלה נהפכו לדפוס דיכוי, שהופעל באופן שיטתי כלפי העוסקים במחאה ובביקורת חברתית-עדתית. שתי התפרצויות המחאה, של ואדי סאליב ושל "הפנתרים השחורים", הציבו דילמה שהחברה לא היתה בשלה עדיין להתמודד עמה: בחירה בין אחדות לאומית, שאמות המידה שלה הוגדרו במונחים יורוצנטריסטיים, לבין גילוי סובלנות כלפי קבוצות מיעוט, שבעצם הווייתן התרבותית היוו איום על אחדות זו. המערכת המדינתית בחרה באחדות לאומית חסרת סובלנות.

ההשלכות

תגובות הממסד לאירועי ואדי סאליב ניתנות אם כן לתיאור כ"תגובות יתר" להתפרעויות מוגבלות בהיקפן. החל במשטרה המקומית, וכלה בכל מערכות השלטון על פי הוראתו הישירה של ראש הממשלה, בן-גוריון, כולם נזעקו לדיכוי התפרעויות שהתמקדו בעיקר בשכונת עוני אחת קטנה, בלב חיפה. האמצעים שננקטו לשם כך, מעבר לשימוש המשטרה בכוח, כללו שיטות של "הפרד ומשול" בין מנהיגי ההתארגנות בשכונה, פיתוי המנהיגים לחדול מפעולות המחאה תמורת הצעות לפתרון בעיר-תיהם האישיות, גינוי הפעולות וחסידת התמיכה הציבורית במפגינים, ואף יוזמות מיידיות של משרדי הממשלה שהתמצו ב"כיבוי שריפות" באמצעות תקציבים חד-פעמיים דלים. עיריית חיפה, ואבא חושי בראשה, האשימו את המתפרעים בקשר ובחתרנות ותבעו הקמת ועדת חקירה, שאכן הוקמה. העיתונות תפקדה כ"עיתונות חצר" ממלכתית והצטרפה לקולות המגנים את המוחים. מערכת המשפט, כמו גם ועדת החקירה, צידרו בפיקוח ממלכתי על המפגינים. ועדת החקירה אף קבעה כי המשטרה פעלה באירוע באיפוק ו"באופן חינוכי". בן-הרוש הפך ליעד התקפה ולשעיר לעזאזל, והוא תואר כמסית וכמדיח שפעל "בתנאים מסוימים, סוציאליים ורגשיים", כלשון ועדת החקירה.

בדיעבד נהפכו הגינוי וההשתקה למנגנוני שליטה, המשמשים עד היום את מוסדות השלטון. במיוחד בולט השימוש בהם באירועים בעלי

היבט עדתי. בכל הנוגע לאירועי ואדי סאליב עצמם, טענה זו מתחדדת לאור שני מאפיינים בולטים של אופן הטיפול בפרשה: האחד הוא הקו האחיד, בכל רמות השלטון, של גינוי והכחשת הקשר בין המוצא העדתי והתרבותי של המפגינים לבין מצבם הכלכלי-חברתי-פוליטי. המימד הכלכלי-חברתי של הפרשה אמנם הודגש, אך הוא נותק מן השאלה העדתית והאפליה על רקע עדתי. המאפיין השני הוא הפקעת זכות המחאה ועריכת מסע של דה-לגיטימציה למתקוממים. הדגשת ההיבטים הפליליים וסימון המתפרעים כקבוצה מוגבלת של "חוליגנים" או "קרימינליים" קבעו קו הפרדה ברור בין עצם אפשרות הקיום של בעיה (כלכלית או עדתית) לבין זכותם של האנשים לתת לבעיה ביטוי מחאתי. בכך הופקעה זכותם לא רק למחות על מצבם, אלא גם להביע עמדה ביקורתית כלפי המדיניות החברתית בכללותה. השלטון, שנהנה מקונסנזוס לאומי ולא היה מורגל בביקורת ציבורית, הועמד מול האשמות וביקורת שגם אם היו מוצדקות, הוא לא הוכן להן. התפרצות המחאה עצמה היתה ספונטנית ואלימה משום שחסרו ערוצים מוסדרים לביטוי ביקורת חברתית, והכאב והמצוקה, ותרבות העוני, הלכו ותפחו במשך השנים שעברו מאז שעלו יוצאי צפון אפריקה לארץ.

מעבר לדה-לגיטימציה ולהפקעת זכות המחאה, הממסד אף ניצל את ההתפרעויות כדי להיבנות מהן. בנאומיהם, בצד גינוי עצם העלאת הנושא על סדר היום הציבורי על ידי המתפרעים, ניכסו נציגי הרשויות השלטוניות את המצוקה ואף החלו לדבר בשם הקבוצות שהיו שריונות בעוני ובמלכוד כלכלי-חברתי. עם זאת, מעבר לקריאה הכללית ש"צריך לעשות משהו", הם שבו ודחקו את הבעיה אל מתחת לפני השטח. בתוך זמן קצר מאוד הממשלה, הכנסת, ועדות החקירה, העיתונות, העיריות והציבור (דרך העיתונות), שעסקו כולם במצוקה הכלכלית-חברתית והסכימו שהיא אינה מצמצמת לשכונת ואדי סאליב לבדה, שבו והעלימו את הבעיה. כך הוחמצה ההזדמנות לא רק לעסוק בפן העדתי אלא אף בפן הכלכלי-חברתי שלה.

היסוד המאיים ביותר בהתפרצות היה כאמור האישום שקיימת אפליה כלפי אנשים ממוצא מזרחי. האשמה זו היתה בלתי נסבלת, שכן העידה לא רק על כישלון האחדות הלאומית אלא גם על כישלון יצירתה של חברה שוויונית. המאמץ המודגש להכחשת האפליה הבליט את החשש מפני ערעור הקונסנזוס בדבר כור ההיתוך. חבר הכנסת ישעיהו, שמוצאו היה תימני, ושר המשטרה בכור שטרית, שהוגדר "ספרדי טהור", ייצגו באופן מובהק את קו ההכחשה שהתמקד בביטוי "כולנו אחים".

ואולם, עצם המאמץ לדחוק ולטשטש את המתאם ההדוק בין עדתיות למצוקה כלכלית-חברתית הוא אשר נהפך בסופו של דבר ל"נקודה העיוורת" של השסע העדתי, והוליד את מה שמכונה בלשון העם "השד העדתי". שכן, אנשי שכונות המצוקה עצמם וגם המערכות הציבוריות היו מעוניינים בשימורו של אתוס האחדות הלאומית וכור ההיתוך, שלא היה אז מובן מאליו, וביקשו ליטול חלק בטרוריקה המאחדת שקידשה ערכים אלה. ביטוי המחאה של עולי צפון אפריקה עלו מתוך

'עיר הסתרים', רומן מאת אברהם שפירא, תרגם מידיש עזרא פליישר, הוצאת עם עובד, תל־אביב.

לוועידה קדמו דיונים ממושכים על הצורך בגיבוש כוח אלטרנטיבי בפוליטיקה הישראלית ובמציאת דרך ישראלית לסוציאליזם, לנוכח "נסיגתם של הכוחות המתקדמים". < 21 > יריד הספרים הבינלאומי הראשון נפתח בירושלים. < 24 > מעביב מצטט מן השבועון הגרמני שטבן: "התפטרו שישה מתוך שבעה חברי הוועדה לאנרגיה אטומית בישראל". < 30 > נפטר יצחק בן־צבי, נשיא המדינה.

+ רואים אור: שיבי שבינן, מאת אריה סיון. < הינוד למעלה, מאת יורם קניוק: גולה ישראלי צעיר בניו־יורק מנתק עצמו ממולדתו, ולא מוצא אחיזה בעולם החדש. < טובא, מחזה של יוסף בר־יוסף, מוצג בתיאטרון הקאמרי: אב מעולי עדות המזרח רוצח את בתו שנאפה. חיים גמזו מעניק להצגה שבחים מסויגים בהאבץ וכותב על השימוש של המחזאים הישראלים ב"ישראל השנייה" כמעבדת מחקר: "יש בה יסודות ראשוניים של משהו אקזוטי, והיא חיה חיים אמנם מורכבים, אך ישרים, כנים יותר בתגובות, טבעיים במסקנות ולוגיים יותר בהיגיון הקמאי שלהם".

מאי 2 < אחדות העבודה מציעה למפ"ם ולמפא"י להקים מערך משותף. < 7 > ישיבת יסוד של מועצת העיתונות, שלהקמתה קדמו כמה שנות דיונים. זאב שרף, יו"ר המועצה, מסביר כי תפקידה לשמור, מצד אחד, על חופש העיתונות, ולהשליט, מצד אחר, משמעת עצמית וריסון בעיתונים. < זלמן שז"ר נבחר לנשיא המדינה. < 13 > בן־גוריון מאשים בכנסת את אנשי חרות ב"פיאור שמו של היטלר" וגורם לסערת רוחות במשכן. < 15 > ועידה משותפת של חרות והליברלים לקראת התמודדות משותפת בבחירות להסתדרות. < 20 > אגרת סובייטית לממשלת ישראל מציעה פירוז האזור מנשק גרעיני. ישראל עונה בחיוב. < 27 > פראנץ יוזף שטראוס, שר ההגנה של גרמניה המערבית, מגיע לביקור בישראל ומתקבל בהפגנות סוערות: "שטראוס הראוס". < מוקמת אוניברסיטת חיפה. < כינוס של הוועד הארצי למען השלום, המתקיים בתל־אביב, קורא לפירוז האזור מנשק גרעיני ולפירוק נשק כללי.

+ רואה אור המחצבה, רומן מאת אהוד בן־עזר, על העלייה החדשה והמפגש שלה עם המדינה: מחצבה עוברת מהנהלה פטרונית וידיאליסטית־תמימה של עולים ותיקים להנהלה שתלטנית ותקיפה של עולים חדשים. < בגיליון האביב של קשת: "שתיקת הכפרים" של ס. יזהר ו"מול היערות" של א.ב. יהושע, שני סיפורים המתרחשים על רקע שרידיהם של כפרים ערביים הרוסים.

יוני 5 < נדחות ארבע הצעות חוק – של הליברלים, חרות, מפ"ם ומק"י – לתיקון הסעיף בחוק ביטחון המדינה, לפיו "קיים אדם מגע עם סוכן זר, רואים אותו כאילו מסר ידיעה סודית בלי להיות מוסמך לכך". המפלגות מציעות הגבלות שונות לסעיף, כגון הסבר סביר מטעם ההגנה למגע, או הוכחה מטעמה כי לא נמסרו ידיעות סודיות. < 15 > פרסום רשמי של הממשל האמריקני בדבר מכירת טילי קרקע־אוויר מדגם הוק לישראל. < 16 > בן־גוריון מתפטר מראשות הממשלה, בנימוק של סיבות אישיות. כעבור עשרה ימים תקום ממשלה חדשה בראשות לוי אשכול.

+ ערב שירה ו"מופע פורץ גבולות" בחמאם, בארגון קבוצת קילטרטון: מקסים גילן, נחום קיין, מאיר ויזלטיר, יאיר הורביץ ויונה וולך. חילופי דברים אלימים והומוריסטיים בכתב־העת המסמנים את הקבוצה המתגבשת כאופוזיציה לאנשי עכשיו. את המופע הם מגדירים כ"שירה משוחררת". מבקר משא קובע שהערב "אינו מסוכן אך מעורר דאגה".

יולי 17 < כתבה בהעולם הזה על מחנות פועלים ערבים בשולי תל־אביב: מאות פועלים חיים בצריפים או תחת כיפת השמים, סמוך לצומת הקרייה ובאזור נחלת יצחק. רובם עובדים בתל־אביב, אך תושבי העיר אינם מוכנים להשכיר להם חדרים. < 22 > הכנסת דנה בנוסח חדש של חוק לשון הרע, לאחר שנוסח קודם נמשך על ידי הממשלה לפני הדיון והוכנסו בו כמה שינויים: אחריותו של בית הדפוס לעבירת לשון הרע הוגבלה, וכך גם סמכותו של שר הפנים לסגור עיתונים. גם לפי הנוסח החדש אי־אפשר להתגונן בפני תביעת דיבה בטענה שהיתה אמת בפרסום, אם אין בפרסום עניין ציבורי, ואסור לפרסם פרטים ממשפטי לשון הרע.

סאליב, שהובלו בעיקר על ידי מרוקאים (וזו סוגיה הראויה להיחקר בהקשר אחר), משקפים את היות המזרחים רסיסי כוחות חברתיים המבטאים דרכי מחאה ומאבק את ה"אני מאשים" שלהם על שחיקתם ודיכויים. משתתפי ההתפרעויות בוואדי סאליב נהפכו לימים לחלק מן המעמד הבינוני הישראלי. בכנסת ה-14 יש להם שלושים ושבעה נציגים המוגדרים "מזרחים", ארבעה שרים וכוח אלקטורלי המהווה לשון מאזניים במסגרת מפלגה דתית-מזרחית, היא ש"ס. ואולם, דומה שהבעיה לא נפתרה, והיא ממשיכה לבעבע בלב החברה הישראלית. מחצית הבעיה שהועלמה בכל אחת מן ההתפרצויות ממשיכה להתסיס תנועות חוץ-פרלמנטריות, גם כאשר מצבם הכלכלי-החברתי, ואפילו הפוליטי, של העולים הוותיקים מצפון אפריקה משתפר. בתנועות אינטלקטואלים כמו "המזרח אל השלום" ו"הקשת הדמוקרטית המזרחית" שקמו על רקע זה בשנות השמונים והתשעים, אפשר למצוא גם בני דור שלישי ורביעי של עולי ארצות ערב והאיסלאם התובעים את זכותם למחות על דיכוי חופש הביטוי. בזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית נחרתו אירועי ואדי סאליב כטראומה, והם אף נהפכו לאיום שגור בפי אלה המבקשים לזעזע את החברה. המחיר הכבד ביותר שהחברה הישראלית שילמה בעקבות טראומה זו הוא בכך שהחמיצה את ההזדמנות להיפתח לגילויי ביקורת בתחומי החברה והרווחה מן הציבור כלפי הממסד, כיאה לחברה דמוקרטית בריאה.

הנרייט דהאן-כלב - בית הספר לניהול, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב;
והמחלקה למדע המדינה, האוניברסיטה העברית בירושלים

¹ הדברים שלהלן מבוססים על דברי הכנסת, דו"ח ועדת עציון, עיתונות התקופה, מסמכים רשמיים של תכתובת בין הרשויות, דו"חות של משרדי ממשלה וכן ראיונות, והם תועדו בעבודת הדוקטורט שלי (דהאן-כלב, 1992).

צורך עז שלהם לזכות בהכרה ולהיכלל בחברת כור ההיתוך, אך הם התפרשו על ידי הממסד באופן הפוך - כערעור על הלגיטימציה של תפיסת כור ההיתוך. בגל המחאה השני, זה של "הפנתרים השחורים", בלטה הרבה יותר בקשה זו להכרה. לאחר שהתווכחו על הכינויים שנתנה להם גולדה מאיר - "ילדים רעים" ו"לא נחמדים" - הם נסוגו (אמנם לא פה אחד) מפעילות עדתית רדיקלית, והבליטו דווקא רצון עז לזכות בהכרה ולהיכלל בקונסנוס הלאומי. סוגיות האפליה והקיפוח העדתי נבלעו ונשכחו, כאשר הפנתרים יצאו בכרזות כגון "גם אנחנו ציונות" ו"גם אנחנו גרישא פייגין" (אסיר ציון שעלה באותה עת מרוסיה והתקבל כגיבור לאומי). בכך הועלמה מחדש מחציתה העיקרית של הבעיה - המחצית שעסקה בזרות ובתשתית התרבותית על גווניה המרוקאיים, התימניים, העיראקיים, הכורדיים, הפרסיים ועוד.

"מאורעות ואדי סאליב", ומאוחר יותר "התפרעויות הפנתרים השחורים", ביטאו אם כן את קצה הקרחון של מאבק, המתנהל מאז קום המדינה ועד היום, בין האתוס הציוני לבין תרבותם הרב-גונית של עולי ארצות ערב וארצות האיסלאם. במאבק זה, נדרשת החברה הישראלית בכללותה (המזרחים והאשכנזים שבה) לבחור באחת הקרניים, במחיר הקרבתה של השנייה: האם לבחור בכור ההיתוך ובערך המזוהה כאחדות לאומית בעלת אוריינטציה מערבית, או לחלופין להכיר בהטרוגניות תרבותית ובסתירה הגלומה בה ביחס לאתוס הציוני האחדותי? הבחירה בקרן הראשונה של הדילמה, פירושה בחירה בחברה שמבחינה תרבותית היא טוטאליטרית "מערבית", דכאנית ונעדרת סובלנות כלפי ה"אחרים" שבתוכה; היא דוחקת לשוליים כל גילוי שסותר את הערכים של התרבות המערבית, כפי שהם משתקפים באתוס הציוני. בחירה בקרן השנייה, פירושה יצירת חברה הטרוגנית וסובלנית במחיר ויתור על ערכים כהומוגניות מערבית, חילוניות ומודרניות, ולמעשה ויתור על הפן החברתי-תרבותי-לאומי של האתוס הציוני.

מהניתוח של פרשת ואדי סאליב עולה תמונה מורכבת למדי: החברה הישראלית, ברובה המכריע (והעולים מארצות ערב והאיסלאם בתוכה). בחרה עד כה באופציה הראשונה של חברה הומוגנית מערבית, במחיר הדכאנות וחוסר הסובלנות. אלא שבפועל יעד זה לא הושג: החברה הישראלית לא נהפכה לחברה אחדותית בעלת הומוגניות תרבותית. היא היתה לחברה שמתקיימת בה הגמוניה תרבותית מערבית הנאלצת להיאבק על קיומה, ומולה רוחשים כוחות המוגדרים היום "השד העדתי". בפרשה זו נהפכו מנגנוני השלטון מכלים אמורים להסדיר את היחסים החברתיים ואת חלוקת המשאבים על פי עקרונות שוויוניים וערכים דמוקרטיים ואת חלוקת החלק ההגמוני של החברה המקבל עליו, מזרחי ואשכנזי כאחד, את ערכי הציונות והתרבות המערבית, ונהפך לנאמן שלה ולמגינה. מול תרבות הגמונית זו לא עומדת תרבות אלטרנטיבית מגובשת של "המזרחים", כי אין מזרחים בהא הידיעה. היהודים מארצות ערב והאיסלאם לא נהפכו למסה הומוגנית מבחינה חברתית, והם אף לא היו קבוצה הומוגנית מלכתחילה. אירועי ואדי

A REPORTER AT LARGE

EICHMANN IN JERUSALEM-II

HAD the trial of Adolf Eichmann, in Jerusalem, been an ordinary trial, with the normal tug of war between prosecution and defense to bring out the facts on both sides and do justice to them, it would be possible to study the defense and find out whether there was not more to Eichmann's grotesque account of his activities as head of the Jewish emigration office in Vienna, from the spring of 1938 to the spring of 1939, than meets the eye, and whether his distortions of reality could not really be ascribed to more than personal mendacity. The facts of Eichmann's later career for which he was eventually hanged had been established "beyond reasonable doubt" long before the trial started, and were generally known to students of the Nazi regime. The additional facts that the prosecution tried to establish were, it is true, partly accepted by the three judges—Moshe Landau, the presiding judge, Benjamin Halevi, and Yitzhak Raveh—in the judgment they handed down, but none of these additional facts would ever have appeared to be "beyond reasonable doubt" if the defense had brought its own evidence to bear upon the proceedings. Hence, no report on the Eichmann case—as distinguished from the Eichmann trial—could be complete without certain facts that Dr. Robert Servatius, counsel for the defense, chose to ignore. This is especially true of Eichmann's ideology with respect to "the Jewish question." During cross-examination, he told Judge Landau that during his months in Vienna "I considered the Jews opponents with regard to whom a mutually acceptable, a mutually fair solution must be found," and he continued, "That solution I envisaged as putting firm soil under the feet of the Jews, so that they would have a place of their own, soil of their own. And I was working in the direction of that solution joyfully. I cooperated in obtaining such a solution, gladly and joyfully, because it was also that kind of a solution which was approved by movements amongst the Jewish people themselves, and I regarded this as the most appropriate solution to this matter." This was the true reason that the two sides had, as he said, "pulled together" in Vienna, the reason their work had been "based upon mutuality." It was in the interests of the Jews—though perhaps not all Jews understood this—to get out of the country. "One had to help them, one had to help these [Jewish] functionaries to act, and that's

what I did." If the functionaries were what Eichmann called "idealists"—that is, Zionists—he respected them, "treated them as equals," listened to all their "requests and complaints and applications for support," kept his promises as far as he could. "People are inclined to forget that now," he added. Who but he, Eichmann, had saved hundreds of thousands of Jews? What but his great zeal and his great gifts of organization had enabled them to escape in time? True, in 1938 he could not foresee the coming Final Solution—as the Nazis called their plan to murder Europe's Jews—but he had saved those hundreds of thousands; that was a "fact."

In a sense, one can understand why counsel for the defense did nothing to back up Eichmann's version of his relations with the Zionists. During the police examination conducted in Jerusalem before his trial, Eichmann admitted—as he had admitted a few years earlier, in Argentina, when he was interviewed by the Dutch journalist Willem S. Sassen—that he "did not greet this assignment with the apathy of an ox being led to his stall," that he had been very different from those colleagues of his "who had never read a basic book [namely, Theodor Herzl's "Der Judenstaat" or Adolf Böhm's "The History of Zionism"], worked through it, absorbed it, absorbed it with interest," and who therefore lacked "inner rapport with their work." They were "nothing but office drudges," for whom everything was decided "by paragraphs, by orders, who were interested in nothing else," who were precisely those "small cogs" among which, according to the defense, Eichmann himself had been included. If being a small cog meant no more than to give unquestioning obedience to the Führer's orders, then everybody in the Nazi hier-

archy had been a small cog. Even Heinrich Himmler—so we are told by his masseur, a man named Felix Kersten, in his memoirs—had not greeted the Final Solution with great enthusiasm, and Eichmann assured the police examiner in Jerusalem, Captain Avner Less, that his own boss, Heinrich Müller, who commanded the department of the R.S.H.A. (or Head Office for Reich Security) in which Eichmann was a subsection chief, would never have proposed anything so "crude" as "physical extermination." Obviously, in Eichmann's eyes the small-cog theory was beside the point. Certainly he had not been as big as the prosecuting attorney, Gideon Hausner, tried to make him. After all, he was not Hitler; nor, for that matter, could he compare himself in importance, as far as the "solution" of the Jewish question went, to Müller, or Reinhardt Heydrich, or Himmler. He was no megalomaniac. But neither was he as small as the defense wished him to be.

Eichmann's distortions of reality were horrible because of the horrors they dealt with, but in principle they were not very different from the way things are rather generally regarded in post-Hitler Germany. There is, for instance, the case of Franz-Josef Strauss, former Minister of Defense, who recently conducted a Bundestag election campaign against Willy Brandt, the mayor of West Berlin. Of Brandt, who had been a refugee in Norway during the Hitler period, Strauss asked a widely publicized and apparently very successful question: "What were you doing those twelve years outside Germany? We know what we were doing here in Germany." This question was received by the German public without anybody's batting an eye, let alone reminding Herr Strauss that what the Germans in Germany were doing during these years had become notorious indeed. The same "innocence" is to be found in a recent casual remark by a respected and respectable German literary critic, who was probably never a Party member; reviewing a study of literature in the Third Reich, he said that its author was one of "those intellectuals who at the outbreak of barbarism deserted us without exception." This author was a Jew, and was expelled by the Nazis. Incidentally, the very word "barbarism," today so frequently applied by Germans to the Hitler period, is a distortion of reality; it is as though various intellectuals, whether Jewish or non-

